

Лъчезар Стоянов

МАКЕДОНИЗЪМ – ВИДОВЕ И НАЧИНИ НА УПОТРЕБА

За някои хора историята е ненужно бреме и спирачка към възможностите ни за бизнес и просперитет в бъдещето. Проблемът е, че в света на идеите и духа не вичко е бизнес и пари. Настоящото, в което живеем, е създадено от минали фактори и събития, а ние създаваме фундамента и рамките на бъдещето. В този смисъл е добре да разбираме, че историята не е само академично занятие, защото чрез нея се аргументира и формира начинът на мислене, а следователно и на поведение на милиони хора. Ето защо тя често пряко се обвързва и преднамерено се използва от политически силните на деня. Пример за това е Македонският въпрос, в който се вплитат в едно неотделимо цяло минало, настояще и бъдеще. Най-сериозна противоотрова на политизираната и фалшифицираната история е... самата история, но такава, каквато е, а не каквато искат да я представят. Ето защо целта на статията¹ е да представи накратко и концептуално връзката между генезиса и същността на македонизма като идеология и използването ѝ, с различни цели, като политическа и държавна доктрина. Този подход обяснява днешните реалности, когато заплетеният вече със 150-годишна давност Македонски въпрос за пореден път е обострен и интернационализиран. Вярвам, че той е основа и за решаването му. Впрочем да не забравяме – и ние, които днес ще търсим пътища за неговото решаване, както предишните поколения и хора, ще бъдем изправени пред безпристрастния съд на историята.

Предпоставки за възникването на македонизма

Първата предпоставка е самото географско разположение на областта Македония. Тя е в самия център на Балканския полуостров, а поречието на река Вардар е най-удобният път от река Дунав на север до Егейско море на юг. Именно поради ключовото географско и стопанско значение на Македония тя става обект на ожесточени борби между формиращите се балкански нации и конкуриращите се Велики сили.

Втората обективна предпоставка за възникването на македонизма е етническата пестрота на територията на съвременната област Македония. През Възраждането успоредно с възприемането на модерните политически идеи от Запада се възражда и запазената там антична географска номенкла-

тура. Проблемът е, че се възстановява античното название на областта, което отдавна е изпразнено от етническо, а и от административно-управленско съдържание². В Османската империя областта не е обособявана като отделна административна единица, а свободното движение на хората само засилва етнически мозаечния характер на населението, особено в градовете. Българският етнически елемент е мнозинство, но само ако статистиката е за цялата географска област. В края на XIX в. северозападните ѝ части са албанизирани, а южните са с компактно гръцко население (Wilkinson, 1951, както и обобщаващата статия на Саздов, 1995).

Гръцкото влияние се поддържа освен от местното гръцко население, но и от църквата и училищата. Въпреки това по-голямата част от доминиращото българско население запазва езика, традициите, а и писмеността си в училища към църкви и манастири. Това и обяснява защо Македония се превръща в люлка на българското Възраждане, остротата на църковната борба, пък и по-общо – на българо-гръцкия сблъсък. След създаването на Българската екзархия през 1870 г. и на Княжество България през 1879 г. българите изграждат постепенно църковна организация и образователна мрежа, която се разпростира върху по-голямата част от областта.

Поради липсата на сръбски етнически елемент пропадат упоритите опити на Сърбия до Първата световна война за сръбизация на населението чрез изграждането на мрежа от сръбски училища.

Третата предпоставка за възникването на македонизма е ключовата роля на външните фактори. Започналият през XVIII век всеотъждяващ упадък на Османската империя довежда до нарастващата ѝ зависимост от Великите сили. За решаващото значение на този фактор е достатъчно да изтъкнем, че границите на Балканите през XIX в. са определени след договорки между Великите сили, а през XX век – от страните победителки в Първата и Втората световна война и Студената война. Техните решения са резултат от съчетаването на общи геополитически принципи и баланс между техните собствени интереси. Поради това решенията са вземани без отчитане на реалностите, мнението на народите и реалното участие на балканските държави.

През XIX в. в международните отношения се утвърждава идеята за народа като суверен, а отгук и за националната държава. Затова и ключов елемент от модернизационните процеси на Балканите е формирането на национални идеи и доктрини. Именно това са мотивът и аргументът за създаването на националните държави в региона. Този нов принцип коренно променя характера на междунационалните и междудържавните отношения. Сега вече националната доминация в даден район дава легитимност и на претенциите за политическо ръководство и владение. Така националните сблъсъци стават конфликти за територии. Затова започва и ожесточената борба на статистики и преброявания, с които да се докаже правото да се владее тази област. Тези амбиции се подхранват и от факта, че процесът

на превръщането на средновековните народи в съвременни нации още не е окончателно завършен (Ангелов, 1994; Андреева, 1998; Гандев, 1976; Гандев, 1988; Китромилидис, 1999; Тодоров, 2000).

Особеностите на българската национална идеология и идеал е четвъртата предпоставка за възникването и налагането на македонизма.

На Балканите националната консолидация има специфики поради управленската архаичност, стопанската и социалната изостаналост на Османската империя, както и положението на балканските християнски народи в нея. Затова се извършва със закъснения, мозаечно и обхваща гърци, сърби, българи и другите народи по различно време и с различна интензивност. Поради това Възраждането на Балканите има много общи специфични черти. За всички то е компенсаторно – т.е. стремеж към наваксване историческото изоставане и няма антиклерикална и антиаристократична насоченост.

Българската нация поради географското си положение по-късно от своите съседи е въввлечена в новите стопански отношения, затова и най-късно започват духовните и политическите изяви на националната консолидация. Трябва да се отбележат две ясно изразени особености в генезиса на българския национализъм. Първо, защото се формира по-късно от гръцкия и сръбския, последни създаваме и свои легитимни национални институции и своя национална държава. Второ, нашите съседи формулират агресивни национални идеологии към население и територии, позовавайки се единствено на исторически аргументи, но в разрез с действителната етнонационална картина на Балканите през XIX век. Такива са и гръцката Мегали идея за възраждане на Византия и сръбското Начертание от 1844 г. на Гарашани за възкресение на мимолетната Душанова империя (Трайков, 2000b). По тези причини българският национализъм освен компенсаторен е и национално затворен само към православните българи и самозащитен. Тези дълбоко залегнали особености ще доведат до една негъвкава, праволинейна и лишена от геополитически и стратегически цели българска държавна политика (Стоянов, 2012а, с. 249-255).

С решенията на Берлинския конгрес на Великите сили от 1878 г. обширни територии на Балканите, включително Македония, остават във владение на Османската империя и с това допълнително изострят междунационалния сблъсък. Именно този договор разделил българската нация на пет части с различен политически статут се приема за начало на българския национален въпрос, а нереализирания Санстефански договор, в който по-голямата част от Македония е в границите на България, се превръща в национален идеал и стремеж. По този начин той е ревизионистичен към статуквото, създадено и поддържано от всички Велики сили. Оттук и една рядко отчитана, но характерна особеност на българската външна политика – непрекъснатите несъгласувани с никого едностранни действия – Съединението през 1885 г., обявяването на независимостта през 1908 г., създаването на Балканския съюз през 1912 г. и започването на Междусъюзническата война през 1913 г.

Засиленото влияние на Великите сили и изострените международни противоречия им предоставят широко поле за използването им в своя полза.

Всички тези фактори довеждат до това от XIX в. та досега и в световната научна литература, а и в политическата лексика трайно да се утвърди терминът „Македонски въпрос“. Това обяснява и неговата ранна, но устойчива интернационализация.

Възникване на македонизма. Видове македонизъм

На основата на особеностите на българската национална идея в съчетание с естествения регионализъм, етническият състав и специфична историческа съдба на областта се заражда и политически сепаратизъм във формата на македонизъм. По традиция той се представя като нещо единно по съдържание, проявления и цели и като идеология, и като политическа доктрина. Твърде рядко се отчита, че с общия термин македонизъм се назовават две негови разновидности, които по своя произход, идеи и цели са коренно противоположни. Това и налага по-ясното им отграничаване.

Първият вид може да се определи като местен, *ранен македонизъм*. Най-характерното за него е, че той се формулира от местни българи, които под влияние на конкретни събития и обстоятелства лансират идеи за специфичен статут на Македония и местните българи спрямо останалите български области. Поради българската си основа този македонизъм няма антибългарска насоченост, а се вписва в общите национални стремежи. За да докаже тази своя теза, е достатъчно, макар и схематично, да се разгледат най-ярките, а и най-подробно изследвани и коментирани проявления на този македонизъм. Един от най-важните резултати от формирането на нациите като единен икономически и социален организъм е стремежът към изграждане на национални институции и единен национален книжовен език. През 50-те-70-те години на XIX в. се води ожесточена борба на каква диалектна основа той да се базира. В края на краищата въпреки исторически основателните претенции на книжовниците от Македония се налага източният търновски диалект за основа на общобългарска книжовна норма (Попов, 1985). На тази основа Кузман Шапкарев формулира идеята си за регионален, така да се каже, езиков македонизъм. Въпреки превратното тълкуване на тази негова позиция от скопските историци Кузман Шапкарев през целия си живот се проявява като пламенен български патриот, а неговият регионален македонизъм се вписа и остава в рамките на българския възрожденски процес (Шапкарев, 1984). Вторият случай, с който се спекулира, е предприетият опит по инициатива на солунския валия Митхат паша през 1873 г. с подкрепата на католическата пропаганда да се възстанови Охридската архиепископия и с това да се спре разрастването на Българската екзархия. Важно е да отбележим, че тази пропаднала още в зародиша си инициатива се развива само в българска среда и има антиекзархийска, но не и

антибългарска насоченост. Целта на този преекспониран от скопските историци мимолетен случай е не Българската православна патриаршия, а Сръбската патриаршия, от която иска да се отдели – да стане църква майка на Македонската православна църква – Охридска архиепископия (Тодоровски, 2019, с. 94-106). Всъщност този ранен македонизъм е по-скоро проява на специфичен в основата си български автономизъм. Формирането на един създаден на българска основа и изповядван от българи алтернативен на лансирания от сърбите македонизъм е сравнително късно явление. Този *пробългарски македонизъм* е плод на радикално променените вътрешни и международни условия след края на Първата световна война. Политиката на насилствена денационализация на българското население в Егейска и Вардарска Македония е естествената предпоставка за неговото възникване. Всяко подозрение за проява на българска национална принадлежност, дори говоренето на български език, е жестоко наказвано. В отговор на установения нов и по-жесток национален терор ВМРО продължава да изпраща чети и да извършва терористични актове в защита на духа на българското население. Естествено, приоритет се дава на Вардарска Македония, която е по-малко засегната от демографските промени. Убийството на видни личности и особено на югославския крал в Марсилия през 1934 г. предизвикват ответен масов терор и дискредитират организацията в очите на световното обществено мнение. След официалното разтуряне на организацията през 1934 г. тази оказала се безперспективна политика е прекратена. Като защитна реакция на денационализаторската политика във Вардарска Македония се създават редица нелегални, предимно младежки организации от местните българи. Най-влиятелна сред тях е Македонската тайна революционна организация. Разгромът на тази организация и тежките присъди, издадени от нашумелия по това време Скопски процес през 1927 г., показват, че и тази традиционна форма на съпротива няма перспектива в една полицейска държава (Църнушанов, 1996, с. 129-146). Новата обстановка принуждава местните българи да търсят други пътища и форми в защита на своята национална идентичност. Това в по-голяма степен важи за българите във Вардарска Македония. Разгледаните опити чрез петиции до Обществото на народите да предизвикат международна намеса в защита на уж гарантираните им малцинствени права пропадат. Използването на сръбските опозиционни партии за получаване на политическо представителство също са разочароващи (Църнушанов, 1996, с. 148-150, 161-168). Младежта във Вардарска Македония търси форми да се адаптира към новите реалности и да намери начин да се съпротивлява на сръбската асимилационна политика. Тя се ориентира към създаване на легални или полулегални форми на изява. Студенти в Загребския и Белградския университет организират МАНАПО (Македонски национален покрет – т.е. движение) с цел да свържат правата на българите в Македония с хърватското, а и с други национални движения. Опитите на ЮКП по нареждане на Коминтерна да го постави под свое ръ-

ководство пропадат, защото в него доминират българските националисти, които не са съгласни с ограничаването на македонския въпрос само в рамките на Югославия. Именно издигането на традиционната идея за създаване на независима Македония довежда до отказ за сътрудничество от други партии и движения, а ЮКП изтегля своите членове. Никога нерегистрирана, МАНАПО през 1939 г. фактически престава да съществува (Марков, Г., Ал. Гребенаров, В. Милачков, Л. Стоянов, 2005, с. 183-184). Единствената му дейност е издаването на стихосбирката *Бели мугри* на канонизирания в Скопие Кочо Рацин, написана на велешки диалект, силно различаващ се от днешната езикова норма в СР Македония. Рацин е убит при неясни обстоятелства (Църнушанов, 1992, с. 233-235). Друга такава проява е издаването през 1937-1938 г. на списание „Луч“. В него се печатат материали на местни диалекти и макар и по-дискретно, под маската на югославизъм и македонизъм се прокарват български тези. Именно поради антисръбския, а по същество и антидържавен характер на списанието то е спряно, а издателите му като бугараши са осъдени (Църнушанов, 1992, с. 151-159). Този нов македонизъм намира изяви и в България. Първоначалната идея е да се създадат парламентарни групи в парламентите на Гърция, Югославия и България, които да настояват за създаване на Независима македонска държава. Така с легални средства да се поддържа идеята за Македонския въпрос като нерешен международен проблем, а с искането за политическа обособеност на областта и начин фактически да се защитят правата на местното българско население. Обяснимо е защо идеята се реализира само в България. По инициатива и под ръководството на ВМРО в рамките на XXII и XXIII Обикновено народно събрание (1927-1934 г.) се създават отделни Македонски парламентарни групи като част от парламентарното мнозинство. За да покаже общонационалното значение на инициативата, депутатите от Петрички окръг са избирани през различни партийни листи и са и от трите дяла на Македония (Тюлеков, 2001, с. 23-44). Друга легална негова проява е създаването в София през 1938 г. на Македонски литературен кръжок. Създаден от БКП, за да реализира политиката на Коминтерна за създаване на отделна македонска нация, към него са привлечени млади белетристи и поети от Македония. През 1940 г. регионалната тематика е изоставена, а след създаването на Обединена България през пролетта на 1941 г. по-голямата част от неговите членове се изявяват като български патриоти. Постепенно дейността му замира. Членуваният в кръжока Никола Вапцаров пише само на литературен български език. Показателна е съдбата на другия известен негов член – Венко Марковски. Роден в Скопие и преследван за българщината си, той емигрира в София, където под влияние на БКП приема идеите на македонизма. Като най-изтъкнат македонски поет след 1944 г. заема редица високи постове в новосъздадената югославска република Македония. Заради противопоставянето му на сърбизацията на езика и насилствената македонизация е съден и лежи в затвора. Емигрира в България, където развива

активна литературна и обществена дейност и пише спомените си с показателното заглавие *Кръвта вода не става* (Марков, Г., Ал. Гребенаров, В. Милачков, Л. Стоянов, 2005, с. 456-457; Църнушанов, 1992, с. 395-402). Особен интерес представлява течението на пробългарския македонизъм и сблъсъкът му с просръбския, а след това и проюгославски антибългарски македонизъм в рамките на комунистическото движение. Още от създаването си комунистическите партии в България и Югославия непрекъснато имат сблъсъци по Македонския въпрос (Стоянов, 2012с, 606-617). След Втората световна война под ръководството на комунистическите партии македонизмът, макар и прилаган и в двете държави, има различно развитие и довежда до различни резултати. Обективната картина показва, че въпреки терора и ограниченията по-голямата част от славянското население във Вардарска Македония запазва своето българско съзнание до преломните събития в края на Втората световна война.

Антибългарски македонизъм

Първото му и принципно различие е, че *този македонизъм се формулира, пропагандира и налага от среди и фактори извън българска среда*. Целта му е да формира в населението на цяла географска област македонско национално съзнание, което не е само различно от българското, но и се противопоставя на общобългарските национални идеали и стремежи. Тъй като това е кабинетна политическа конструкция, този вид македонизъм се базира на два априорни и свързани постулата. Първото базово априорно твърдение е, че македонската идентичност е създадена и съществува на ареала на една определена географска област, която от Античността и Средновековието та до днес носи названието Македония. Второто априорно твърдение е, че в тази географска област винаги е имало население със специфичен произход, език и съзнание. Тъй като и двете тези са в грубо противоречие с неоспоримите научни факти и реалности, то по неизбежност трябва да се съчини нова, различна македонска история. Това не може да стане по друг начин освен „творчески да се интерпретира“ или по-ясно да се изразим – да се открадне история първоначално и основно българската, а с „антиквизацията“ и части от гръцката. Първото, на което трябва да се отговори е: Кои са факторите, довели до появата на този ранен сръбски македонизъм като политическа концепция? Истинската му дълбока идейна подкладка е залегнала още в „Начертанията“ на Илия Гарашанин от 1844 г. Големият проблем, с който се сблъскват неговите планове за изграждане на „велика нова сръбска държава“, е относителната малобройност на сърбите. Следователно трябва да бъдат привлечени и асимилирани останалите южнославянски народи, особено българите, които „са най-големият клон на славянския народ в Турция“ (Димитров, С., К. Манчев, 1999, с. 309-312). Още преди освобождението на България в Белград се изгражда комитет (1868 г.), който се опитва да разпростре сръбската национална пропаганда в съседните на

Сърбия български земи, за да попречи на възхода на национална просвета и култура, както и на политическата консолидация на българската нация, особено след създаването на Екзархията. Въпреки положените огромни усилия и средства резултатите за сръбската пропаганда са повече от разочаровашащи. Например от създадените повече от 20 училища в Македония до 1878 г. остава само едно (в Тетово). Тогава е направена и първата крачка на адаптиране на сърбизма към българското население в Македония по пътя към неговото сърбизиране. Издадени са първите специализирани учебници за сръбско-македонските основни училища, в които местните български диалекти се смесват със сръбския език. Погледнато по-общо, тази сръбска национална програма не се отличава принципно от гръцката Мегали идея, тъй като и двете признават наличие на българи, а само се стремят да разширят ареала на своя етнос в областта за тяхна сметка (Трайков, 2000b). Всъщност политиката на директна сърбизация на населението ще остане водеща за политиките в Белград до Втората световна война.

* * *

Създаването на новия *антибългарски македонизъм, който отрича изобщо наличие на българи в Македония*, е плод на съчетаването на външни фактори, политически събития и вътрешни процеси в областта. Без да се пренебрегва ролята на останалите сили, най-съществено влияние върху развитието на ситуацията на Балканите изиграват Австро-Унгария и Русия, защото те за разлика от останалите Велики сили освен икономически и политически интереси имат и териториални аспирации. Австро-Унгарската империя през XIX в. включва обширни територии на Балканите със славянско население. В противоборството си с Русия за надмощие на Балканите тя е основният фактор за ревизиране на Санстефанския договор през 1878 г. За да отклони стремежа на Сърбия към сръбското население на своя територия, насочва нейните амбиции на юг към оставащата в Османската империя Македония. Това е в синхрон със стратегическата ѝ цел – овладяването на Солун. В този смисъл българските национални движения и стремежи са в стратегически разрез с амбициите на Австро-Унгария. Далеч по-важна е ролята на Руската империя за разволя на събитията на Балканите. След мащабните реформи на цар Петър I се утвърждава като първостепенна европейска сила. Успешните войни срещу западащата Османска империя превръщат разширението на юг в основна посока, а завладяването на Босфора и Дарданелите – в нейна стратегическа цел. Концепцията за Москва като Трети Рим – т.е. Русия като наследник на православната Византийска империя, се превръща в официална доктрина. С подписания в Кючук Кайнарджа през 1774 г. договор Руската империя получава правото да защитава правата на всички православни християни в Османската империя. По този начин Русия има законово право да се намесва във вътрешните дела на Империята и реши-

телно да влияе върху Вселенската патриаршия. Ролята на защитник на православните балкански народи се превръща в устойчива пропагандна политика на Русия. Вторият пропаганден инструмент, който Русия използва на Балканите, е славянофилството. През XIX в. руското славянофилско движение лансира идеята, че Русия е естественият обединител и покровител на всички славяни. Постепенно тази по същество имперска идея добива нарастващо влияние. Макар официално да не е въздигнато до ранг на държавна доктрина, негови сподвижници са ключови фигури от политическия и интелектуалния елит. В синхрон с крайните цели на руската политика на Балканите те настояват да се даде предимство на православните славянски народи. Според тях славяните са естествени съюзници, а техните държави са необходимият плацдарм за реализирането на крайната цел – завоюването на Провиите. Трябва да се каже, че Русия инвестира сериозни средства за популяризирането и утвърждаването на тези свои позиции. На практика тя внимателно балансира между православието и славянофилството, но дава приоритет на първото, защото е регламентирано, а и оказва влияние върху всички православни народи. Така Русия се превръща в най-меродавния арбитър на усложняващите се противоречия на Балканите. Резултат на тази политика е дългото противопоставяне на борбата за самостоятелна българска църква, защото така би се намалило влиянието на Вселенската патриаршия. Под влияние на славянофилите Русия променя тази своя позиция. Показателно е, че именно по изричното настояване на изтъкнатия славянофил и руски посланик в Цариград граф Н. Игнатиев във фермана за създаване на Българска екзархия от 1870 г. се записва чл. 10. Според него диоцезът на Екзархията се образува от два вида епархии – от такива, които веднага се присъединяват, и други, в Македония и Тракия, които ще се присъединят след плебисцити сред местните християни (Тодев, 1991; Ферман за Българската екзархия). Това е причината за нарастване агресивността на чуждите пропаганди и изострянето на националните сблъсъци. Резултатът е започването на ерозия на народностното съзнание сред част от българите, защото останалите в лоното на Патриаршията, както и преминалите под управлението на Сръбската църква, макар и да запазват езика и част от традициите си, не формират или постепенно губят започналото да се формира българско национално съзнание. Все пак огромната част от българите подкрепят Екзархията и така оформят българското национално землище. Именно на основата на българското самоопределение след Априлското въстание от 1876 г. Посланическата конференция на Великите сили изготвя проект за създаване на две автономни български области – Източна със столица Търново и Западна със столица София, включваща по-голямата част от Македония. Територията на Екзархията е основата за определянето на територията на Княжество България в Санстефанския прелиминарен мирен договор през 1878 г. След огромните военни усилия, завършили с разочарован за Русия Берлински договор от 1878 г., славянофилите губят своите позиции.

Русия се връща към традиционната си политика – приоритетна защита единството на православието и баланс в подкрепата си към православните славяни. Това се изразява в съдържане разширението на Екзархията, за да не се дразнят гърците, и подкрепа на Сърбия като по-слабата страна в спора с българите. Целта е да се замрази статуквото, като Русия запази ключовата си роля на арбитър, докато получи възможност за решителна намеса (Германов, 2000, с. 31-33). Принципна промяна в руската политика настъпва в резултат на Съединението през 1885 г. и последвалите събития – организираното от Русия детрониране на българския владетел и скъсването на българо-руските дипломатически отношения през 1886 г. Закономерно руските дипломати в Османската империя започват да подкрепят нарастващите сръбски претенции. Към това се прибавят и съображения от стратегически характер. Създаденият от Русия санстефански идеал по същество е ревизионистичен с желанието си да обедини всички български земи, включително и Македония. Ревизионистична е и политиката на Екзархията, а и на революционните организации, а това е в разрез с руската политика в този момент. След излизането на Сърбия от сферата на австро-унгарското влияние и преминаването ѝ в руската нейното значение като пряко засегната държава в борбата на славянството срещу Австро-Унгария и германизма нараства. Това е основата за трайно утвърдилата се и до днес концепция за съвпадане на руските и сръбските интереси в района. До голяма степен именно руските дипломати в Османската империя стимулират формирането на сръбския македонизъм. Руският генерален консул в Солун Иван Ястребов, воден от антибългарските си чувства, лансира идеята за сръбския характер на населението в Македония и поставя под съмнение, а по-късно и отрича изобщо наличие на българи там. Наследилият го на поста Николай Иларионов достига и по-далече – поради липсата на българи екзархийските владици трябва да се изгонят, техните училищата да се затворят и да бъдат заменени със сръбски (Георгиева, 2019, с. 424-428). Руските консули официално почват да говорят само за славянско, а не за българско население в областта (Германов, 2000, с. 32-33). Кулминация на тази политика е назначаването под руски натиск през 1901 г. на сърбина Фирмилиан за скопски митрополит в нарушение на Фермана за създаване на Българската екзархия (Темелски, 2011). Всъщност истинският идеолог и създател на македонизма е сръбският учен и политик Стоян Новакович. Той е член на гореспоменатия комитет от 1868 г. След това като министър на просветата съдейства за широко разпространяване на пропагандна литература в Македония. Като министър на вътрешните работи подготвя издаването на в. „Вардар“ в Цариград за антибългарска пропаганда (1885 г.), съдейства за създаването на Таен македонски комитет в София от отродени българи от Македония на сръбска служба. Неочакваната военна катастрофа по време на Българо-сръбската война от 1885 г. кара сръбското държавно ръководство и Ст. Новакович да търсят нови, по-гъвкави пътища за постигане на великосръбските цели в Македо-

ния (Христов, 1979). През август 1886 г. в Белград се свиква конференция с участието на всички ангажирани със сръбската пропаганда в Стара Сърбия и Македония. В изпълнение на взетите решения още в края на същия месец е регистрирано известното крайно националистично дружество „Св. Сава“ в Белград за пряка великосръбска пропаганда. Като негов помощен орган се решава в Цариград да се основе Дружество „Сърбо-македонец“ със задача да обедини всички противници на българите. Чрез него трябва да се провежда легалната сръбска просвета. Основна цел е издаването на вестник, чрез който сръбизмът да бъде прокарван под прикритието на македонизма, чиито основни идеи и искания са вече доста ясно очертани. Издаваният от дружеството в Цариград вестник и останалите печатни материали да се пишат на „чисто македонски език“, но като се заменят български думи и изрази със сръбски, да се придържат към сръбската граматика и да се използва сръбската азбука. Ясно се определят и политическите искания на вестника – следователно и на македонизма:– Възстановяване на Охридската архиепископия под егидата на Цариградския патриарх, за да се отделят македонските епархии от Екзархията.– Борба за изгонване на българските владци и учители и заместването им с такива, родени в Македония, но възпитани в сръбски дух.– На народа да се вдъхва сръбски дух, като му се доказва, че македонците не са българи, че между тях няма никаква връзка и най-вече, че българите са неприятели на македонския народ. Цялата дейност на дружеството, естествено, се осъществява за сметка на сръбската държава (Христов, 1979, с. 25-28; Църнушанов, 1992, с. 31 и сл.). Както виждаме, това са основните характеристики на официално следвания в Скопие македонизъм и в настоящия момент! След конференцията за сръбски посланик в Цариград е назначен Ст. Новакович. По време на своя дълъг мандат (от ноември 1886 до края на 1892 г.) той прави много за развитието и утвърждаването на македонизма. Той усъвършенства технологията за неговото приложение – чрез платени марионетки от местното население, като обаче официалните сръбски представители в Османската империя формално се дистанцират от тяхната дейност. Същевременно обаче в официалната пропаганда доминира пряката великосръбска пропаганда, но връзката на спомагателната македонистка пропаганда със сръбизма е очевидна. Ето защо в обширен доклад до министъра на просветата в Белград, Ст. Новакович през 1887 г., като констатира пълната безперспективност на опитите сръбската идея пряко да измести българските чувства у населението, лансира идеята за търсене на съюзник на сръбизма, който да отцепи народа от българизма. „Този съюзник аз виждам в македонизма ...“ По-нататък той продължава: „това най-лесно може да се постигне чрез култивирането на македонизма, т.е. с отделянето на македонската идея и македонската славянска народност от сръбизма и българизма“. Като начало той предлага да се изработи буквар, в който македонските диалекти и сръбският език да се смесят 2 към 1 и той се отпечата в Цариград или Солун. Изобщо трябва да се прави всичко, за да се намали

разликата между сръбския и македонския диалект (Църнушанов, 1992, с. 32-33). Направените немалко усилия не довеждат до почти никакъв реален резултат. Не без усилията и на Ст. Новакович от т. нар. Българска криза (Цит. по Църнушанов, 1992, с. 32-33) насетне Русия започва да толерира сръбската политика в Македония и проявява интерес и към македонизма. Основният двигател на македонизма в Цариград – сръбският агент Наум Еврович – се свързва с руския посланик и става и руски секретен служител. Именно той урежда учението на Кръсте Мисирков в Белград, а след това с помощта на руския посланик и следването му като руски стипендиант в Русия. Впрочем Русия редовно ще започне да отпуска стипендии за македонисти. За македонизма подкрепата от страна на Русия му дава нови насоки и възможности. Самият интелектуален и организационен център на македонизма ще се пренесе трайно от Цариград в Петербург. И това отново е свързано с дейността на Ст. Новакович, който от 1900 до 1902 г. е сръбски пълномощен министър в Петербург (с. 16-17). Изобщо в подкрепата си на македонизма, материална и морална, Белград и Петербург действат на практика в синхрон. Поради самата си антибългарска същност и борба с българските институции и революционна организация македонизмът се явява защитник на статуквото и срещу назряващото Илинденско-преображенско въстание. Това отговаря на политиката на Русия и Сърбия, на Австро-Унгария, разбира се, и на Турция. Показателно е, че първото инспирирано от македонистите дружество е основано през ноември 1902 г. в Санкт Петербург. Показателно е и това, че сочиненият за идеолог на македонизма Кръсте Мисирков е сътрудник на руския консул в Битоля и че неговият „капитален“ труд *За македонците работи* (отпечатан в София в края на бурната 1903 г.) е в основната си част съставен от беседи, изнесени пред основаното от него 8-членно дружество в Петербург. За да се разбере същинската насоченост на книгата, е достатъчно да бъдат цитирани само 4 изречения от нея: „До 1878 г. всички, пък и руското правителство, казваха, че македонците са българи“ (Мисирков, 1903, с. 5). „Македонска народност нямало, но ще има занаят“ (с. 108). „За Сърбия е важно Македония, ако не бъде сръбска, да не бъде и българска“ ... „Сърбите ще признаят македонците за отделно племе“ (с. 99). Факт е, че всички изтъкнати македонисти трайно се установяват в Русия. През 1905 г. Кр. Мисирков прави постъпки пред руските власти да издава списание „Вардар“ на македонски говор, в което да се печатат статии „в съгласие с духа на руската политика по македонския въпрос“, и да подготвя „южнославянската солидарност, без въобще да споменава нейното (на Русия – бел. авт.) име“ (Църнушанов, 1992, с. 73). Последвалите войни дават нова насока на Македонския въпрос. В Сърбия, завоювала Вардарска Македония, македонизмът е забравен и се поема отново курс на директна сърбизация. През 1917 г. Руската империя изчезва от политическата карта. Все заради Македония България претърпява две национални катастрофи. Кр. Мисирков става български националист (Трайков, 2000а). Македонизмът,

поне в тази му форма и с тези му проявители, излиза от политическа употреба. За да възкръсне под нов флаг и с нови одежди...

Македонизмите – начини на употреба

Македонизмът получава по-нататъшното си развитие като политическа доктрина и най-вече като политическа практика след възприемането му от международното комунистическо движение. В този принципно нов идеологически и политически контекст той се реализира чрез дейността на балканските комунистически партии, след като те завоюват властта в България и Югославия. Според Маркс и Енгелс двигател на историческия прогрес е антагонистичната класова борба. В капитализма като последен стадий на класовото общество борбата е между буржоазията и пролетариата. Тъй като нацията и националната държава са продукт на капитализма, те имат временен характер и естествено ще отмрат в безкласовото и бездържавно комунистическо общество. По тази причина те представляват интерес за комунистическите движения само дотолкова, доколкото помагат или пък пречат на пролетарската революция. След завоюването на властта от болшевиките през октомври 1917 г. те създават Коминтерна през пролетта на 1919 г. като единна партия за провеждане на световната пролетарска революция, чиято крайна цел е „създаване на Международна съветска република, като преходна степен за пълното унищожение на държавата“ (Адибеков, Г., Э. Шахназарова, К. Шириня, 1997, с. 19-20). За да реализират глобалните си планове, съветското ръководство и Коминтернът се стремят да разрушат изграденото статукво с Версайската система от мирни договори, като за целта се опитват да експлоатират противоречията между отделните държави. Балканите са смятани за особено перспективни в това отношение поради стопанската им неразвитост, наличието на тежки социални проблеми и разбира се, на традиционни и при това усложнени национални противоречия. Изхождайки от тезата за временния характер на нациите и подчинеността на националния въпрос на доминиращата идея за абсолютния приоритет на класовата борба, в коминтерновските среди и партийните ръководства започват с типична комунистическа фриволност да създават нови нации за всички спорни територии – молдовска, македонска, добруджанска, тракийска нация и т. н. За всички тези оспорвани територии се предвижда да бъдат федеративни единици в рамките на Балканска комунистическа федерация, разглеждана като част от Международната съветска република. Първоначално Македония се определя като територия на сблъсък на империалистическите амбиции на всички нейни съседи, а под македонец – хората от всички народности, живеещи на тази територия. Тези идеи, макар и приравняващи България със съседите ѝ, са в унисон с идеята за автономия, а следователно и с целите на революционните организации. И те се изкушават да потърсят финансовата подкрепа на Коминтерна. След Септемврийското въстание от 1923 г. БКП започва да губи водещите си позиции в комунистическото дви-

жение и под югославски натиск по доклад на българския коминтерновски апаратчик Васил Коларов Петият конгрес на Коминтерна през 1924 г. гласува резолюция, в която македонската и тракийската народност се обявяват вече за неоспорим факт (Палешутски, 1985, с. 115-138). Това е първата стъпка на преминаване от автономистки към, макар и пробългарски, македонистки позиции. Това е продиктувано и от осъзнатия факт, че революционната вълна е спаднала и за нейното съживяване е полезно да бъдат използвани възможностите на националните революционни движения. За реализацията на тази идея през октомври 1925 г. Коминтенът създава ВМРО (обединена) на основата на изработения през 1924 година между него и ВМРО Майски манифест. Той не е подписан от ръководителите на ВМРО, защото по настояване на Москва с него се поставят цели, несъвместими с националните стремежи на организацията и се поемат неприемливи политически и класови ангажменти. Със самото название се претендира амбицията, че тя ще обедини противоборстващите националноосвободителни организации. и като дискредитира лидерите на най-влиятелната ВМРО да оглави организацията, а и цялото националноосвободително движение. Целта е създаване на масова революционна организация, която под егидата на Коминтерна да обедини трите дяла на Македония в „самостоятелна политическа единица, влизаща като равноправен член на бъдещата Балканска федерация“. Показателно е, че седалището на организацията е извън България – първо във Виена, после в Берлин. Привлечени от тези традиционни и обединителни цели, първоначално в нея се включват освен български комунисти, но и левеещи се националреволюционери. Въпреки предизвиканото ново разцепление и братоубийствени сблъсъци, чиито жертви стават водачите Тодор Александров и Александър Протогеров, основната цел не е постигната. След като Коминтернът поставя организацията под своя пълен контрол, след 1930 г. националреволюционерите напускат организацията (Добринов, 1993). Закономерно се стига до декларацията на новия лидер Ванче Михайлов през 1928 г., че в лицето на ВМРО Коминтернът има твърд противник. С отстраняването на Троцки през 1927 г. е снет курсът към перманентна борба за извършване на световната пролетарска революция. Сталин утвърждава своята концепция за укрепване на съветската държава като приоритетна задача за всички комунисти в света. Тази му политическа теза се превръща в основна цел на съветската държава и безусловно се следва от сателитния Коминтерн. За тази цел след 1933 г. Сталин, без да се отказва от глобалните си планове, е принуден да смене политиката на ревизионизъм. През 1934 г. СССР става член на Обществото на народите (ОН), при това със статут на Велика държава. Съвсем закономерно СССР, а и Коминтернът се стремят към приглушаването на всички противоречия, които могат да провокират военен конфликт, който да бъде използван от националсоциалистическа Германия, фашистка Италия и милитаристична Япония, водещи открито антиболшевишка пропаганда и агресивна външна политика и де-

монстративно напуснали ОН. Като проявление на тази нова съветска политика през 1935 г. по настояване на Сталин начело на Коминтерна е поставен българинът Георги Димитров, който не е член на ръководството на ВКП(б) и не заема държавен пост. Това официално дистанциране на болшевишката партия и СССР от Коминтерна помага за започване на преговори с пазителите на статуквото Великобритания и Франция. От друга страна, то има за цел да облекчи прокламираното през 1935 г. на VII конгрес на Коминтерна единодействие не само с леви антифашистки партии (Стоянов, 2000, с. 172-173). Логично продължение на тази политика е снемането на лозунга за Балканска съветска социалистическа федерация. Като цяло националните противоречия трябва да бъдат туширани и решавани в рамките на отделните държави, а за многонационална Югославия се препоръчва нейното федериране. Следвайки общата стратегия, през януари 1934 г. се взема известното решение от Коминтерна за създаване на македонска нация като средство да се потуши „едно от огнищата на бъдещата империалистическа война“ (Палешутски, 1985, с. 222-224). По-късно е решено лозунгът за независима Македония да бъде свален. Независимо че на всички балкански компартии се нарежда да работят за утвърждаването на македонска нация и за формирането на македонския език, единствено на ЮКП се препоръчва той практически да бъде използван (Стоянов, 2012b, с. 262-263; Стоянов, 2000, с. 172-173, 178-180). Целта е пределно ясна – *скъсване с българските корени и трансформирането на македонския въпрос като вътрешноюгославски* (Палешутски, 1985, с. 222-224). Естествено, ВМРО (об.) с нейните общомакедонски цели през 1936 г. е разпусната. Важно е да се подчертае, че *съветската политика възражда македонизма като политическа доктрина и трайно се свързва с него на практика по същите причини, поради които го подкрепя на времето Русия – неговата антиревизионистична същност*. Разбира се, с оглед на новата ситуация на Балканите македонизмът трябва да играе и нова конкретна роля. Преди всичко той трябва да съдейства за укрепването на най-важната балканска страна – Югославия. Именно поради това македонизмът, макар и задължителен за всички балкански КП, се прилага твърде нюансирано в реалната политическа практика на всяка от тях. След назначаването през 1937 г. на Тито за ръководител на ЮКП окончателно се утвърждава политиката на федеративно преустройство на Югославия, в която Вардарска Македония е отделна република. Така старият сръбски македонизъм се трансформира в югославски и получава идеологическа окраска. В крайна сметка обаче реално влияние върху масата от българско население в Македония македонизмът така и не се получава. Той, както видяхме, е форма на съпротива срещу сърбизацията. Такава фактически е позицията и на местните комунисти, които въпреки инструкциите са против скъсването на връзките с България и смятат Югославия за тясна рамка за решаването на македонския проблем. Затова и на най-висши форуми ЮКП признава до края на 30-те, че във Вардарска Македония по необ-

ходимост трябва да сътрудничи с БКП (с. 313-320).

* * *

През април 1941 г. кралска Югославия изчезва от политическата карта и по-голямата част от Вардарска Македония е присъединена към България. Запазило своето българско самосъзнание, по-голямата част от местното население възторжено посреща българските войски. Под напора на масовите настроения ръководителят на Областния комитет на Комунистическата партия Методи Шаторов скъсва връзките с Титовата компартия, а следователно и с югославския македонизъм и се присъединява към БКП. По този начин пробългарският македонизъм, изповядван от бивши членове на БКП, поема ръководството на комунистическата партия в Македония, а и на съпротивителното движение. Македонизмът обаче се възражда и набира сила успоредно със засилване позициите на основния му носител – ръководената от Тито ЮКП. Отчитайки факта, че още през есента на 1941 г. Тито разгръща единственото масово съпротивително движение в Европа, Коминтернът налага отстраняването на „стария бугараш“ Методи Шаторов-Шарло и връща Областния комитет в рамките на ЮКП. Утвърждаван от СССР като единствен легитимен представител на бореща се Югославия, Тито изгражда и политически орган в лицето на Антифашисткото вече за народно освобождение на Югославия (АВНОЮ). На неговите две сесии (в град Бихач в края на ноември 1942 г. и в град Яйце през ноември 1943 г.), без да присъстват представители на Македония, е взето решение за включването ѝ като отделна република в рамките на нова Югославия. С включването в Президиума на АВНОЮ на представители на трите дяла на Македония (направен без тяхното съгласие)³ Тито дава несъмнена заявка за своите хегемонистични и териториални претенции към България и Гърция, опирайки се и на югославската интерпретация на сръбския македонизъм. Едва през 1943 г. изпратеният от Тито с извънредни пълномощия във Вардарска Македония черногорец Светозар Вукманович-Темпо със здрава ръка оглавява македонското партийно ръководство. Той успява да наложи югославския македонизъм. Негова е упоритото отстояваната теза: българин е равно на окупатор, следователно фашист, т.е. българин е равно на фашист. По този начин дълбоко вкоренената българска кауза получава опасна политическа оценка с оглед на неотменимия ход на войната. Така налаганият от Темпо македонизъм е логично продължение на лансирания още от Стоян Новакович македонизъм. Факт е, че негови носители са хора, свързани преди всичко със Сърбия, с Югославия и най-вече с ЮКП. Георги Димитров през пролетта на 1944 г. лансира идеята за Българо-югославска федерация (Димитров, 1997, с. 419), а през лятото на 1944 г. под съветска егида в Москва започват да се водят преговори за създаване на федерацията, в която обединените Вардарска и Пиринска Македония ще са една от федеративни-

те републики. Недвусмислените югославски планове на практика да погълнат България обаче се парират от съветското ръководство, което обявява, че проблемът с Македония ще бъде решен след края на войната под егидата на СССР. По изричното нареждане на Георги Димитров БКП безпрекословно се ангажира да следва югославската политика, а с това и да утвърждава югославския македонизъм (с. 419).

* * *

Македонизмът се превръща в държавна политика с поемането на властта от комунистическите партии в България и Югославия. След 9 септември с военен преврат и с подкрепата на окупиралата ни Червена армия властта е поета от коалицията Отечествен фронт. Въпреки съпротивата на населението, коалиционните партньори, опозицията и интелигенцията под натиска на СССР БКП налага югославския македонизъм като държавна политика. С ликвидирането на опозицията през лятото на 1947 г. се премахват и последните опити за съпротива на тази антибългарска доктрина. Македонизмът се превръща в единствена и неоспорима държавна доктрина. Добре известни са мащабът и бруталността, с която се принуждават българите от Пиринска Македония да се записват за македонци. При това македонизацията се извършва освен с възможностите на българската държава, но и от специално командировани за целта учители, книжари и други „културтрегери“, изпращани от Югославска Македония (Ангелов, 1999). С договорите от Блед и Евксиноград през 1947 г. България официално се съгласява Пиринска Македония да се „присъедини“ към Вардарска (Лалков, 1995, с. 221-286; Мичев, 1994, с. 306-384). Това е кулминацията на македонизма като държавна политика в България. Нарастващите опасения на Сталин от прекалената самостоятелност и политически амбиции на Тито довеждат до изгонването на Югославия от Коминформбюро (наследника на Коминтерна) през пролетта на 1948 г. и дори до скъсване на съветско-югославските дипломатически отношения. Тито е обявен за ревизионист, продал се на западните империалисти. На този фон, естествено, правоверната БКП строи истински социализъм в България, а следователно и в Пиринска Македония. Ето защо на Петия конгрес на БКП в края на 1948 г., от една страна, се заклемяват ЮКП и нейните териториални аспирации към Пиринска Македония, но от друга страна, се продължава политиката на македонизъм (Ангелов, 1999, с. 238-289; Мичев, 1994, 385-487). Пиринска Македония се подготвя като идейно и политически здравото ядро, към което в бъдеще да се присъедини Вардарска Македония. Цялата политика на БКП по отношение на македонския въпрос – от създаването ѝ та до края на съществуването на партията под това име – е в пряка зависимост от съветската политика. Следвайки криволиците на тази съветска политика по отношение на Югославия, през 1958 г. македонизмът престава да е активно пропагандиран. Най-сетне като

реакция на нарастващите претенции и антибългарска пропаганда с Мартенския пленум на ЦК на БКП от 1963 г. е решено да се противодейства, но без да се дава гласност. Макар и половинчато на основата на историческата истина и на националния интерес политиката на македонизация е оценена като грешка и е прекратена. Възползвайки се от несъгласието на Югославия с инвазията на Варшавския договор в Чехословакия през 1968 г. България открито заявява и отстоява своето несъгласие с фалшификациите на нейната история, изграждането на македонска нация в Република Македония на антибългарска основа и наличието на македонско малцинство в България (Маринов, 2009, с. 492-496; Македонският въпрос. Историко-политическа справка, 1968). Факт е, че без държавен натиск определящите се като македонци в България са вече една незначителна и стопяваща се група. Погледнато по-общо, още от създаването на БКП и ЮКП македонският въпрос винаги е предизвиквал кога по-явни или прикрити сблъсъци между тях. Той е неизменно една от конфликтните теми в българо-югославските отношения. Разбира се, и двете партии са в плен на коминтерновската доктрина, но особено *в изострящия се спор между София и Скопие става ясно, че в основата му е какъв македонизъм да бъде пропагандиран и практикуван във Вардарска Македония – базиращият на български корени или антибългарският югославски македонизъм.*

* * *

Във Вардарска Македония на 2 август 1944 г. в манастира „Св. Прохор Пчински“ се провежда първото заседание на АСНОМ (Антифашистко събрание за народно освобождение на Македония). Основната му задача е да узакони решенията на АВНОЮ за превръщане на Вардарска Македония във федерална република на нова Югославия. С това официалният югославски македонизъм е узаконен. Все още неустроеният македонски език е обявен за официален. В съгласие с официалната доктрина – с последващи решения на този орган – всички, изявяващи се като българи или сътрудничели на българската власт, са подложени на жестоки гонения. Като жест към местните в документите е лансирана старата автономистка идея новата държава да бъде център на обединена и в трите ѝ дяла Македония. Нейните поддръжници начело с Методи Андонов-Ченто заемат ключовите постове в държавното управление. За всички тях Югославия е тясна рамка за решаването на македонския проблем и настояват за равностойни, ако не и приоритетни връзки с България. В проектираната Българо-югославска федерация те виждат възможност да реализират тези си идеи. Изгонването на Югославия от Коминформуро през 1948 г. е край на идеята за федерация. Под ръководството на сърбизиращия Лазар Колишевски антибългарската пропаганда и политика достига най-остри форми. Почти всички членове на ръководството на АСНОМ и първото правителство са репресирани по удобното

обвинение, че са поддръжници на Коминформбюро (Църнушанов, 1992, с. 378-402). Антибългаризмът се превръща в неотклонна държавна политика във всички сфери – медии, образование, култура и т. н. Връзките с България са прекъснати, а в по-смекчените периоди просто замразени. Показателно е, че първоначално обявеният за национален празник 2 август (Илинден) в социалистическа Македония е сменен с 11 октомври. Едно незначително нападение през 1941 г., при което загиват двама местни полицейски служители, е въздигнато в този ранг само защото е първото насочено срещу български институции⁴. Тази дата продължава да е официален празник под гръмкото име Ден на народното въстание в Македония⁵.

* * *

Краят на Студената война и разпадането на двуполусния свят довежда до дълбоки промени в Европа и света. В резултат на натрупаните, но нерешени политически, икономически, социални, а и национални проблеми се разпадат многонационалните СССР, Чехословакия и Югославия. В условията на започнала гражданска война в Югославия на 8 септември 1991 г. след двусмислен референдум Македония обявява своята независимост⁶. България е първата държава, която признава този акт, а по нейно настояване го прави и Русия, с което се ускорява и облекчава международното ѝ признаване. В Устава на новата суверенна държава югославският македонизъм отново е въздигнат в конституционна норма. Македония е обявена за национална държава, а с чл. 49 се обявява за защитник и на македонските малцинства в съседните държави⁷. С разпадането на Югославия македонизмът остава като целенасочено провеждана държавна политика и конституционна норма единствено в рамките на бившата югославска република Македония. След създаването на независима и с демократични принципи македонска държава се създават и нови партии. Комунистите се преименуват на Социалдемократически съюз на Македония (СДСМ) и първоначално запазват своите ръководни позиции. В основна опозиционна партия се превръща ВМРО-ДПМЕ (Демократическа партия за македонско национално единство), която под ръководството на младия си лидер Люпчо Георгиевски и която отначало е подкрепяна и от българите, и от пробългарските македонисти, и от антиюгослависти, а и от крайни националисти. Албанците създават партии на национална основа. Поради силно фрагментирания географски, етнически и политически състав на македонското общество и в двете основни партии има фракции, които преследват различни цели. Периодически в тях вземат надмощие среди, които се опитват да съхранят статуквото от югославско време и неговото наследство. На тези югоносталгии се противопоставят хората, които чрез добросъседство и сближение със съседите се стремят към евроатлантическа интеграция на републиката. Конкретно за българо-македонските отношения това се свежда до въпроса

какъв македонизъм да се практикува: признаващ общите корени с България или антибългарския югославски. Върху политическия живот в Република Македония особено силно влияние оказват външни фактори и събития – гражданската война в Югославия, двукратната икономическа блокада и албанският проблем. Силно влияние оказват и задкулините външни фактори, които контролират медии и активно се намесват в политическите процеси. Всички тези специфични фактори довеждат до една изключително непоследователна външна политика и до крайно противоречива политика по отношение на България. Първото правителство, което се опитва да разчупи статуквото, е правителството, ръководено от Л. Георгиевски, който през 1999 г. подписва съвместна декларация с министър-председателя на България Ив. Костов. С нея се решават два основни спорни въпроса – за езика и прекратяване претенциите за македонско малцинство в България.

Политическият климат в Р. Македония се променя от две събития. Първото събитие е силовият опит на Сърбия да спре отцепването на Косово, довел до военна намеса на НАТО през 1999 г., и бягството на 250 хил. албанци в Македония. Второто е въоръженият конфликт с местните албанци, довел до подписването на Охридското споразумение през 2001 г. Според него албанците (25%), както и други изброени народи (но не и българите) получават широки конституционно гарантирани права, а Република Македония престава да се определя като национална държава. Нещата претърпяват коренна промяна, когато новият лидер на ВМРО-ДПМНЕ и министър-председател от 2006 г. Никола Груевски реанимира от десетилетия налагания югославски македонизъм, който надгражда с политика на антиквизация – претенцията за наследството и на Древна Македония. Острата реакция на Гърция довежда до тежка международна изолация и спиране на стремежа на страната за членство в НАТО и ЕС. Безизходната ситуация довежда на власт СДСМ, чийто лидер Зоран Заев с по-гъвкава политика търси изход от положението. През август 2017 г. той подписва с България Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество, с който се очертава широка сфера на дейности за по-нататъшно сближаване на двете страни. Историческите спорове са оставени да се решат от съвместна комисия, която да реши кои събития и факти от общата история трябва съвместно да се честват. На практика се признава, че съвременната македонска нация е създадена на българска основа. През юли 2018 г. подписват с Гърция т. нар. Преспанско споразумение, с което се отказват от политиката на антиквизация и претенциите към гръцката история. В изпълнение на споразумението през януари 2019 г. са извършени нови редакции на Устава (достигнали 36), като официалното название на държавата става Република Северна Македония и се декларира отказ от териториални претенции и намеса във вътрешните работи на нейните съседи – т.е. претенции за македонски малцинства⁸. В резултат на тази политика през 2020 г. Македония е приета за член на НАТО. Стремещът на РС Македония за членство в ЕС има по-различна съдба. Пър-

вият опит за започването на преговори през октомври 2019 г. е блокиран от френския президент Макрон, а вторият – опитът на Германия през 2020 г. да го рестартира е спрял от категоричното несъгласие на България. На 17 ноември 2020 г. всички меродавни институции в България – правителство, НС и президент – показват рядко единодушие и не подкрепят започването на преговори с РС Македония за членство в ЕС. Мотивите за това са неизпълнението на поетите задължения с Договора за приятелство между двете страни и ясно посочват своите конкретни изисквания. Изненадата в Скопие предизвиква колкото стихийна, толкова и дирижирана антибългарска реакция с твърдението, че се отрича македонската идентичност. Това просто не е вярно. В съгласие с международно признатото право на самоопределение и принципите на ЕС официално се декларира, че признаваме създадените след Втората световна война реалности – македонска нация и държавно регламентирана македонска езикова норма. В Скопие не могат да бъдат изненадани, защото това, на което България настоява, е същото, което от 1963 г. иска, а след 1968 г. и публично заявява и защитава, а именно: да се признае неоспоримата научна истина, че тези реалности са създадени и наложени с политически средства единствено на територията на РС Македония и на основата на българската нация. Това, на което България се противопоставя, пак е същото: националната идентичност не трябва да се гради на основата на антибългарския сърбо-югославски македонизъм чрез кражба на българската история и наследство. Недопустимо е и преследването на хора с българско самосъзнание, както и на тези вече над 100 хиляди, които са получили българско гражданство на основание доказан от тях български произход. Независимо от това, че голяма част от тях се самоопределят като македонци, те са подлагани на обществен остракизъм⁹ само защото опровергават официалната доктрина на изначалност на македонската нация. Изобщо идеите за етническа чистота и преследване на хора заради произход са присъщи на други режими и са абсолютно несъвместими с фундаменталните принципи на ЕС и се върши в страна, която иска да стане член на съюза. Прави се към български, а следователно и към европейски граждани. Прави се и въпреки клаузите в договора с България, с който те уж се бяха съгласили, че имаме общо минало. Ясно е, че нашите партньори и приятели възлагат на македонизма традиционната му роля на стабилизатор и узаконител на все по-нестабилното положение на Балканите. Те би трябвало да отчитат, че българската позиция към признаване на реалностите в РС Македония (за разлика от обвиненията на Скопие) на практика подкрепя тази позиция. На нашите припреди и вгълбени само в своите конюнктурни интереси западни партньори обаче трябва да стане ясно, че е от огромно значение кой вид македонизъм чрез преговорите ще легитимираме и ще позволим да се упражнява в нашия общ дом.

Голямата, а бих казал и опасна илюзия е, че македонизмът продължава да се приема за нещо единно. Всъщност легитимирането на превърнатия в

държавна политика и стриктно следван и днес сърбо-руско-югославско-комунистически македонизъм по своята същност, освен че е антибългарски, е и антиевропейски. Политическа слепота е да не се вижда, че той е в услуга на нарастващите амбиции на Белград за изграждане на „сръбски свят“ с антиевропейска насоченост, зад който открито стоят Русия и все по-активно Китай. Съвсем друга роля би имала РС Македония, когато нейният елит в съгласие с фактите признае, че македонската нация възниква на основата на българската. Това на основата на договора ѝ с България и с легитимацията на ЕС прави нейното съществуване в държавата неоспоримо. С този държавно следван и признат от България македонизъм двете братски страни биха имали безконфликтно и по-добро бъдеще в европейското семейство. При досегашното поведение на политиците в Скопие българското искане за включване на предпазна клауза в предприсъединителния договор на РС Македония за спазване и прилагане на вече подписани договори и споразумения трябва да се подкрепи и от нашите партньори. Очевидно е, че стриктното и цялостно изпълнение на двустранния ни договор не е въпрос на двустранни отношения, а е тест и критерий за бъдещото поведение на РС Македония в ЕС.

За всички трябва да стане ясно, че проблемите на евроинтеграцията на РС Македония не са в София, а в Скопие.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Тази статия е специално подготвена за настоящото издание и е част от по-пространно и комплексно изложение по тази тема.
- ² През Средновековието географската и административна област е с друг географски ареал, а територия на Македония българите до Възраждането наричат „Долна земя“ или „Долна България“, а на нейната територия Византия създава тема България (Коледаров, 1985).
- ³ Опитът на Г. Димитров да отмени това решение (той изпраща телеграма до Тито на 26.12.1943 г. и повдига въпроса пред Сталин на 16.04.1944 г.) е отхвърлен поради деклариранията от Сталин категорична подкрепа на Югославия по Македонския въпрос, изразена от Мануйлски на 19.04.1944 г. (Димитров, 1997, с. 399, 418-419).
- ⁴ Той е обявен за национален празник под името Ден на народното въстание в Македония. Виж: *Ден на народното въстание в Македония*. Достъпно на: [https://bg.wikipedia.org/wiki/Ден на народното въстание в Македония](https://bg.wikipedia.org/wiki/Ден_на_народното_въстание_в_Македония) [Посетена 07/12/22].
- ⁵ Виж също: *Официални празници в Северна Македония*. [https://bg.wikipedia.org/wiki/Официални празници в Северна Македония](https://bg.wikipedia.org/wiki/Официални_празници_в_Северна_Македония).
- ⁶ Целият период е разгледан подробно от Димитров, 2011. По тази причина ще акцентирам само върху факти и събития, имащи отношение към конкретно разглежданата тема.
- ⁷ *Устав на Република Македонија*. Достъпно на: <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf> [Посетена 09/12/22].
- ⁸ Виж <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>. Андемани (изменения и допълнения) от XXXIII до XXXVI.
- ⁹ Достатъчно е да се припомнят само два случая. Първият е с младия певец, който само заради заявлението, че дядо му е българин, поиска да го оттеглят от участие в песенния конкурс на Евровизия. Вторият е опитът на Заев за компромат – да посочи българската принадлежност на дядото на опозиционната кандидатка за кмет на Скопие като неин негатив.

ЛИТЕРАТУРА

- Адибеков, Г., Э. Шахназарова, К. Шириня. (1997) *Организационная структура Коминтерна 1919-1943*. Москва.
- Ангелов, В. (1999) *Хроника на едно национално предателство. Опитите за насилствено денационализиране на Пиринска Македония (1944-1949)*. Благоевград: Гергана.
- Ангелов, Д. (1994) *Българската народност през вековете*. Стара Загора: Идея.
- Андреева, Р. (1998) *Наци и национализъм в българската история*. С.: Парадигма.
- Гандев, Хр. (1976) *Проблеми на Българското възраждане*. С.: Наука и изкуство.
- Гандев, Хр. (1988) *От народност към нация*. С.: Наука и изкуство.
- Гоцев, Д. (1988) *Младежките националноосвободителни организации на македонските българи 1919-1941*. С.: БАН.
- Димитров, А. (2011) *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С.: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Димитров, Г. (1997) *Дневник*. С.: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Димитров, С., Кр. Манчев. (1999) *История на балканските народи. Т. 1 XV-XIX в.* С.: Парадигма.
- Добринов, Д. (1993) *ВМРО (обединена)*. С.: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Китромилidis, П. (1999) *От кръста към флага. Аспекти на християнството и национализма на Балканите*. С.: Парадигма.
- Лалков, М. (1995) *От надежди към разочарование. Идеята за федерацията в Балканския югоизток (1944-1948)*. С.: Век 22.
- Македонският въпрос. Историко-политическа справка*. (1968) С.: Институт за история при БАН.
- Марков, Г., Гребенаров, Ал., Милачков, В., Стоянов, Л. (съст.) (2005) *Алманах на българските национални движения след 1878 г.* С.: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Мисирков, Кр. (1903) *За македонските работи*. София
- Мичев, Д. (1994) *Македонският въпрос и българо-югославските отношения 9 септември 1944-1949 г.* София.
- Палешутски, К. (1985) *Югославската комунистическа партия и македонският въпрос 1919-1945*. София.
- Тодоров, В. (2000) *Етнос, нация, национализъм. Аспекти на теорията и практиката*. С.: Парадигма.
- Тодоровски, Й. (2019) *Създаване и развитие на Македонската православна църква (от възникването ѝ до началото на 80-те години на XX век)*. Непубликувана дисертация. Велико Търново.
- Трайков, В. (2000) *Кръсте Мисирков и за българските работи в Македония. Опит за обективна оценка*. С.: Знание.
- Трайков, В. (2000) *Националните доктрини на балканските страни*. С.: Знание
- Църнушанов, К. (1992) *Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него*. С.: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Църнушанов, К. (1996) *Принос към историята на Македонската младежка тайна революционна организация*. С.: МНИ.
- Шапкарев, К. (1984) *За възраждането на българщината в Македония. Неиздадени записки и писма. Предговор Петър Динев. Съставители Илия Тодев и Николай Жечев*. С.:

Български писател.

- Wilkinson, H. R. (1951) *Maps and Politics. A Review of the Ethnography of Macedonia*, Liverpool.
- Георгиева, Т. (2019) Руската политика и българите в Солун. В: Константинова, Юра, Н. Данова, Й. Желев (съст.) *Солун и българите: история, памет, съвремие*. С.: ИБЦТ-БАН, 424-428.
- Германов, Ст. (2000) Руски идеи за решаване на македонския въпрос в началото на ХХ век. В: *България и Русия през ХХ век. Българо-руски научни дискусии*. София.
- Маринов, Ч. (2009) Българо-югославската полемика по македонския въпрос (60-те-80-те години). В: *История на Народна Република България. Режимът и обществото*. С.: Сиела, 492-496.
- Попов, К. (1985) Българските книжовници от географската област Македония и по-нататъшното развитие на нашия книжовен език. В: *Коста Попов. Из историята на българския книжовен език*. С.: БАН.
- Саздов, Д. (1995) Демография на Македония и Одринска Тракия. Църковно-религиозно деление на българското население. В: *Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи*. Т. II. С.: Македонски научен институт, 39-58.
- Стоянов, Л. (2012а) За особеностите на генезиса и характерологията на българската национална идентичност. В: Стоянов, Л. *Нация, държава и институции (студии и статии)*. С.: Гутенберг, 249-255.
- Стоянов, Л. (2012б) Коминтернът и националните проблеми на Балканите. В: *Нация, държава и институции (студии и статии)*. С.: Гутенберг, 262-263.
- Стоянов, Л. (2012с) Коминтернът и българският национален въпрос. В: *История на България. Том девети. История на България 1918-1944*. С.: ТАНГРА ТанНакРа, 606-617.
- Стоянов, Л. (2000) СССР и Коминтернът. Към въпроса за разпускането на Третия интернационал. В: *България и Русия през ХХ век. Българо-руски научни дискусии*. С.: Гутенберг.
- Тодев, Ил. (1991) Граф Игнатиев и принципът за единство на православието. *Исторически преглед*, 7.
- Тюлеков, Д. (2001) Дейността на Македонската парламентарна група в XXII и XXIII Обикновено народно събрание. *Македонски преглед*, 1, 23-44.
- Христов, Хр. (1979) Македонизмът като политическа концепция в края на XIX и началото на ХХ век. *Исторически преглед*, 3.
- Ден на народното въстание в Македония*. Достъпно на: [https://bg.wikipedia.org/wiki/Ден на народното въстание в Македония](https://bg.wikipedia.org/wiki/Ден_на_народното_въстание_в_Македония) [Посетена 7/12/22].
- Темелски, Хр. *Българската екзархия – защитник на българщината в Македония и Одринска Македония*. Достъпно на: <https://draganbachev.com/2011/08/25/> [Посетена 08/12/22].
- Устав на Република Македонија*. Достъпно на: <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf> [Посетена 09/12/22].
- Ферман за Българската екзархия*. Достъпно на: [https://bg.wikipedia.org/wiki/Ферман за Българската екзархия](https://bg.wikipedia.org/wiki/Ферман_за_Българската_екзархия) [Посетена 11/12/22].